ఓబయ్య

వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు, శతావధాని

[వైశాఖసంచికనుండి అనువృత్తము]

౧౩

ఒకొక్క చుక్కయే ఆకాశవేదిక కెక్కి జపించుటకుఁ గాఁబోలుఁ గూరుచుండెను. వెలుఁగును చీఁకటియు కుస్తీ పట్టుటకు చేతులు చేతులు కలుపుకొనుచుండెను గాని ప్రాణాయామము చేయఁదొడఁగెను.

సోమమ్మ కిపుడు తులసికోటయే కోట. ఆమె యందు గూరుచుండి జపము చేయుచుండెను. ఆజపమంతయు వసుమతి.

ఆమె అసలు జపమును, వసుమతి-జపమును ముగించి నామపారాయణ మొనరించుకొనుచుండెను.

వసుమతి యింటిపనులలో మునిఁగి తేలుచుండెను. అపుడు వాసుదేవరావుభార్య రాధయు, వాసుదేవరావును వచ్చిరి.

రాధ వడివడిగా వసుమతికడ కరిగి చేతనున్న పత్రిక యెత్తి 'సంతోషవార్త తెచ్చిన దానికేమి యీయఁగలవు?' అని ప్రశ్నించెను.

'సంతోషముకన్న మిన్న యగున దేదేని యున్నచో దాని నీఁగలను' అని వసుమతి యనెను.

'మేలు' అని రాధ కౌఁగిలిగొని వసుమతి నంబరు చూపెను. వసుమతి చూచెను. 'తనతండ్రి మాడకయే గతించె'నని కాఁబోలు, ఒక నిట్టూరుపు విడిచెను.

ఈప్రసంగ మాలకించుచున్న సోమమ్మ మోము వికసించి వెంటనే ముకుళించెను. వాసుదేవరావు సోమమ్మకడకు వెళ్లి కూరుచుండెను.

'నాయనా! ఇది ప్యాసగుటకన్న తప్పిపోయినచో నేను చాల సంతసించియుందును' అని సోమమ్మ యనెను. వాసుదేవరావు మౌనముద్రనే ప్రత్యుత్తరముగాఁ జేసెను.

రాధ సమీపించి 'ఏమిటండీ అత్తగారూ! వసుమతి యనఁగనే మీమాటలనుండి కారము రాలును!' అనియెను.

'కారము లేనిదే పాకము రుచింపదు, రాధా! కూరుచుండుము' అని రాధకుఁ జెప్పి సోమమ్మ వాసుదేవరావుదెసఁ జూచి 'నాయనా! నీధర్మసోదరి కొకదారిఁ జూపవా' అని సోమమ్మ యనెను.

'బాబయ్యగారు పోవుటవలననే ఆబరువు నాపైఁ బడినది' అని వాసుదేవరావు లోపల ననుకొనియెను.

'మేమిరువురమును వెళ్లి ముకుంద్రాడు వాసి అల్లుని ఇచటికిఁ దీసికొనివత్తుము' అని రాధ యనెను.

'ఓహో! అగ్గిత్తకు త్రాడువోయుటకు ముక్కులు లేవు, కొమ్ములును లేవు' అని వాసుదేవరావనెను.

సోమమ్మ కొంచెము నవ్వి 'నాయనా! నీవు వెళ్లి మాటలాడి ముహూర్తము పెట్టుకొని రావలయును' అనెను.

వాసుదేవరావు సమాధానము చెప్పకముందే వసుమతి యచటికి వచ్చి 'నేనే అచటికి వెళ్లఁగలను' అనెను.

ఈమాటతో వాసుదేవరావునకుఁ గాని, రాధకుఁగాని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలసిన అక్కఱ తీరిపోయెను. ఆ మఱునాఁడే వసుమతి అత్తింటికి పయనమైనెను.

వీరవెంకమ్మ అహోబలునకు వడ్డించి గ్రామమునందలి నాలుగిండ్లను పెత్తనము చేయును. పెత్తనము ముగించి చెఱువునకుఁ బోయి రెండుబిందెల మంచినీళ్లు ఎత్తుకొని వచ్చును. అప్పటి కహోబలుని సాపాటులోపాఁశా లగును. అతఁ డన్నమును పెఱుగగునటులు నమలును; పెఱుగును నీరగునటులు నమలును; నీ రావిరి యగునటులు నమలును. అతఁ డేకాగ్రతతో భుజించును. భుజించునపుడు నమలుటతక్క నింకొకటి యెఱుఁగఁడు. నమలుచు నమలుచు రుచిలోని యానంద మనుభవించును. 'అన్నం బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్.'

అతఁడు ప్రతిముద్దకు 'గోవింద' అనును. 'ముద్దముద్దకు బిస్మిల్లా.'

అభిఘారమునకుఁగాక అతనికి నేతితో మఱి పనిలేదు. అతనికి బాగపు అక్కఱలేదు. శాకముల నిజరసమునెడ నతఁ డభిజ్ఞుఁడు. అతనికి వండఁబడునది చేబియ్యము.

అతఁ డారోగ్యప్రకాశిక చదివికొనిగాని, జలవైద్యము తెలిసికొనిగాని ప్రకృతివైద్య మెఱిఁగికొనిగాని యీమార్గ మవలంబింపలేదు. ఇది యంతయు అతనికలనే పుట్టెను.

వసుమతి యత్తింట నడుగిడిన దాహారవేళ. వసుమతి తలుపులు తెఱచెను. 'ఎవరు వారు?' అని తన్నెవరును ప్రశ్నింపలేదు. వసుమతి సూటిగా వంటయింటిలోని కేఁగెను. వసుమతి యహోబలుని జూచెను. అహోబలుఁడు వసుమతిని జూచెను. వసుమతి తల వంచుకొని యెదురుగా నున్న గదిలోనికిఁ జని తలు పోరగా వేసికొని తలుపుచాటున నిలువఁబడెను. అహోబలుని ముఖమున సాయంతనసమయమునందలి యాకాశచ్ఛాయలు కొన్ని వడివడిగా నడచెను. క్రమముగా నతని మోము పరిమ్లాన మాయెను. అతఁడు పీఁట మీఁదినుండి రివ్వున లేచి దొడ్డిలోనికి వెళ్లెను. అతఁడు ముఖమును కాలుసేతులను కడుగుకొనుట వసుమతిచెవికిఁ దాఁకుచునే యుండెను. అతఁడు మఱి లోనికి రాలేదు.

వసుమతి లోలోపలఁ గొంచెము నవ్వుకొని, దొడ్డిలోనికి వెళ్లి కాలుసేతులు కడుగుకొని వచ్చి గదిలో చక్కఁగాఁ గూరుచుండెను.

పెత్తనము ముగించి బిందె బుజమునఁ బెట్టుకొని వీరవెంకమ్మ వచ్చెను. వాకిలి తెఱచియుండెను. 'ఇంతవడిగా భోజన మయినదా?' అని అనుకొని ఆశ్చర్యపడి ఆమె వడివడిగా లోనికి వచ్చెను. పీఁట ఖాళీ. విస్తరిలోని యన్నము వీసమైన తఱుగలేదు. 'నాయనా? నాయనా?' అని పిలిచెను. సమాధి లేదు. దొడ్డిలోని కేఁగి చూచెను. శూన్యము. ఆమె వెంటనే లోనికి వచ్చెను.

గదిలోనుండి వసుమతి యెదురువచ్చి అత్తగారికి నమస్కరించెను. వీరవెంకమ్మ తెల్లఁబోయెను. కొంతసేపటికి 'అబ్బాయి గదిలో నున్నాఁడా?' అని యడిగెను.

ఈ ప్రశ్నచే వసుమతికి నగవును, ఏడుపును వచ్చెనుగాని వాని నడఁచుకొని మిన్నకుండెను.

వీరవెంకమ్మ గదిలో తొంగి చూచి వాకిటిలోనికిఁ బోవుచుండెను. అపుడు వసుమతి యిట్లనెను: 'వారు భుజించుచుండఁగా నే నింటిలోని కడు గిడితిని. వారు లేచి పోయిరి. ఈ పుణ్యము నాది.'

వీరవెంకమ్మ మఱి మాటాడక లోనికి వచ్చెను. వా రిరువురును మౌనము వహించిరి. మౌనమే వారి యిరువురకును అర్థభాన మొనరించెను.

వీరవెంకమ్మ కుమారునికొఱకు చూచి చూచి విసివి తుదకు మౌనమునువదలి 'నూతికడకు వెళ్లి స్నానము చేసి రమ్ము; నీకు అన్నము పెట్టెదను' అని కోడలితో ననెను. వసుమతి స్నానమునకుఁ బోయెను.

'మగనిని వెడలనడిచి తిండి తినుటకే యిది వచ్చినటు లున్నది' అని వీరవెంకమ్మ యనుకొనెను. కాని వసుమతి స్నానము చేసి వచ్చి 'అత్తా! నేఁడు నేను భుజింపను. మీరు లేచి భుజింపుఁడు' అనెను.

'సరి, కొడుకును వెడలఁ గొట్టుకొని మూఁడుకాళ్ల ముదుసలిని నేను భుజింపనిదో లోకమునకుఁ గొఱంత రాదు.' అని వీరవెంకమ్మ వంటయింటి తలుపులు మూసివేసెను.

'మీరు భుజింపనిదో నామీఁద ఒట్టు' అని వసుమతి యనెను.

'ఒట్టుగానే యున్నది. మీయొట్టులతోఁ దిట్టులతో నాకుఁ బనిలేదు.' అని వీరవెంకమ్మ కొడుకును వెతుకుకొనుటకు గ్రామములోనికిఁ బోయెను.

వసుమతి లోలోపల నవ్వుకొని చెఱఁగు బఱచికొని శయనించెను.

వెతకి వెతకి వేసారి వీరవెంకమ్మ యింటికి వచ్చెను. వారును వీరును వసుమతినిజూడ వచ్చిరి. 'కోడ లడుగు పెట్టి కొడుకును వెళ్లఁగొట్టె' నని కొంద ఱాడిరి. 'గుఱ్ఱమంత పెండ్లా మింటికి రాఁగా కాళ్లసవారీ చేసినాఁ' డని కొంద ఱనిరి. ఎవరికిఁ దోఁచిన మాటలు వారు విసిరి పెద్దలందఱును దయచేసిరి. 'అహో బలునిదే త'ప్పని పిన్న లని నిష్క్రమించిరి.

వసుమతి మూఁడునాళ్లు ప్రతీక్షించెను. అహోబలుఁడు రాలేదు. మఱిమూఁణ్ణాళ్లు చూచెను. రాలేదు. ఈరీతిగా ఒకనెల దాఁటెను. రాలేదు. వసుమతి పుట్టింటికేఁగ స్థిరసంకల్పము చేసికొనెను. ఒకనాఁ డత్తగారితో నిటులనెను—'కోడలు వచ్చి అత్తగారిచే నిత్రుపాసములు చేయించెను. కొడుకును వెడలఁగొట్టెను. నాకిఁక సెలవు. నామీఁద తమకు దయగాని, ప్రేమగాని కలుగుచో వార్త పంపుఁడు. పంపినవెంటనే రాగలను.'

వీరవెంకమ్మ మాట చెప్పలేదు. వసుమతి భూమిమీఁదికి వంగి నమస్కరించి రైలునకు వెళ్లిపోయెను. వసుమతి ఇంటికి వెళ్లిన నెలకు అహోబలుఁడు ఇంటికి వచ్చెను. వసుమతి యింటికిఁ జేరఁగనే సోమమ్మ 'అల్లుఁడు రాలేదా?' అనెను. 'నన్ను జూడఁగనే ఆయన గ్రామాంతరము లేచిపోయెను.' అని వసుమతి యనెను. 'ఏమొగముతో నింటికి వచ్చితివి' అని సోమమ్మ యనెను. 'నామొగముతోనే నే నింటికి వచ్చితిని. నా కిసుమంతయు చింత లేదు. నాకొఱకు నీకుఁ జింతింపఁబని లేదు. అమ్మా! నేనే నీకు కొడుకనయి పుట్టియున్నచో నీ విటు లనఁ గలుగుదువా?' అని వసుమతి యనియెను. 'పుట్టలేదుకావుననే యిటు లనవలసి వచ్చినది' అని సోమమ్మ యనెను. 'నేఁటినుండి నన్ను కొడుకుగా భావింపుము' అని వసుమతి యనెను. సోమమ్మ కనులవెంట జలజల నీ రుదిలెను. వసుమతి వారించి జరిగిన కథయంతయు నెఱుకపఱిచెను.

అటుపిమ్మట సోమమ్మ యేమియు ఆర్భాటము చేయలేదు. కూఁతురు నగ లడుగఁగా 'ఎందులకు' అనిగాని 'ఇవి యెంత వెలచేయును?' అనిగాని ప్రశ్నింపలేదు. తనకూఁతుమాటే తానే వినుచోఁ దనకూఁతురు తనతపస్సున కడ్డము కాదని తలపోసెను.

వసుమతి ఇల్లుఅమ్మి ఒకానొక అదృష్టదేవత సాహాయ్యమును నమ్మి ఇంటర్మీడియేటు చదువుటకు చెన్నపట్టణము ప్రవేశించెను.

౧౪

గ్రామములలో సామాన్యముగా ఒక జట్టు మనుష్యులు, లేక కొన్ని జట్టుల మనుష్యులుందురు. బహుళముగా వారు తంజావూరు సత్రమునకు తగినవారు. వారికి ఈలోకముతోకంటె పరలోకముతో నెక్కువ పని. అదృష్టదేవతమీఁదనే వారి నమ్మకము. వారి కేపనియెడలను క్రమ నియమములు లేవు—యదృచ్ఛాసృష్టివాదులు. వారికి ముడ్డి నిలువదు-పరిణామవాదులు. వారినాలుకకు పగ్గములు లేవు—స్వతంత్రవాదులు. తమలోఁ దమకు ఐక్యము లేదు—'జీవః ప్రతిక్షణం భిన్న'—వాదులు.

ఆజట్టులో ఒకనాఁ డొకనికి లోకులలో నొకనిమీఁద కర్మము చాలక కోపమువచ్చెను. వెంటనే అందఱికిని కోపము వచ్చెను. అట్టితఱి వారిలో వారికి మితియు మేరయు లేని ఐక్యము! ఆరీతిగనే ఒకనిమీఁద అకారణముగా గౌరవము కలిగెనా వాఁడు బ్రహ్మరథముమీఁద ఊరేఁగవలసినదే—చిత్తస్వైరత!

ఆగ్రామమునఁ గల ఇట్టి జట్టులో ఒకఁ డొకానొక శుభ ముహూర్తమున 'ఓ బిళంగారు చాలా దొడ్డవారు రా' అనెను. వెంటనే మఱియొకఁడు 'ఛాలా దొడ్డ బాబుర్రా' అనెను. ఇంకొకఁడు 'ఛాలా యేమిటిరా? ఛాలాఛాలా దొడ్డబాబురా' అనెను. అందఱును గలిసి 'ఓ బిళంగారికి జే' అని ముమ్మాఱఱచిరి.

అహోబలుఁ డీబ్రహ్మరథమునుండి పడిపోననుకొనెను. అతఁ డొకనాఁ డొక చిన్నసభ చేసి ఆగ్రామమునకు తపాలాకచేరీ, రోడ్డు, సహకార–సంఘము, వ్యవసాయ-పరిశోధన-క్షేత్రము, చిత్రకళామందిరము, రామభజనాలయము: ఇవి యావశ్యకము లని ఉపన్యసించెను. పెద్దకారువారు పెడగనే యుండిరి కాని జట్టులోనివా రెల్లరును అన్నివిషయములను అంగీకరించిరి.

ఆయూరికి రైలుస్టేషను కలదు. తపాలాకచేరి లేకపోవుట తప్పు కాదా? దానికి వెంటనే అహోబలుని చేవ్రాలతోడను అయిదాఱువందల నిశానీలతోడను కూడుకొనిన అర్జీలు తామరతంపరగా నడచెను. తనిఖీలమీఁద తనిఖీలు జరిగినపిమ్మట 'ఎక్స్‌పెరిమెంటల్ టపాకచేరి' శాంక్షన్ చేయఁబడెను.

వెంటనే అహోబలుఁడు పెట్టెఁడు కేటలాగులు సంపాదించెను: కొన్నిఁటిని కొనియెను. దినమునకు రెండురూపాయల కార్డ్లు కొని దుకాణాదారులతో వ్యవహారము సాగించెను. క్రొత్తక్రొత్తవార్తాపత్రికలకు చందాదా రాయెను. అతనికి కొన్ని వీ. పీ. లు, బుక్ పోస్టులు దిగఁదొడఁగెను.

ఎక్స్‌పెరిమెంటల్‌టపా పెట్టఁబడిన నాఁటినుండియు ఆజట్టువారికే కాక గ్రామములో ప్రతివానికిఁగూడ అహోబలుఁ డనిన అమ్మాయనిపించెను. దానితో నహోబలుఁ డుత్సాహముఁబడసి రోడ్డుకు ప్రయత్నింపఁబూనుకొనియెను. రైలుప్రక్కనుండి జనరల్‌రోడ్డు పోవుచునే యుండెను. ఇఁక గ్రామమునకు సంబంధము లేకుండుట ఒకయధిక్షేపము కాదా? కావున అహోబలుఁ డహోరాత్రములు దానికి తిరుగాడెను. అతని రాకపోకలవలననే మునిముందుగా ఆదారి యంతయు రోడ్డయిపోయెను.

ప్రెసిడెంటుకు వోట్లు ఇప్పించుటయు, రోడ్డుకగు వ్యయమున సగము భరించుటయు సంభవించుచో ఈప్రయత్నము నెఱవేఱు సూచనలు కానిపించెను. అహోబలుఁడు ఇందులకంగీకరించెను. రోడ్డుపని ఆరంభ మాయెను.

ఈరోడ్డు పడుటవలన గ్రామస్థుల కహోబలుఁ డొక పురాణపురుషుఁ డాయెను. ఇది వఱకెవ రింతపని చేసిరి? భగీరథుఁడే గంగను తెచ్చెను; అహోబలుఁడే రోడ్డు తెచ్చెను.

దీనితల దన్నిన దింకొకటి—సహకారసంఘము! ఈసంఘము కుబేరుని నిధి; అహోబలుఁడు బలిచక్రవర్తి!

గ్రామస్థులలో ప్రతివాఁడును ఏఁబది మొదలుకొని ఏనూటివఱకును ఉచితముగా తీసికొనిపోయినటులు తీసుకొనిపోయిరి. ఆఱు నెలలు తిరుగకమును పే అందఱకును సహాకార సంఘమనిన పులినిజూచినంత పూర్ణానురాగ మేర్పడెను. తమ తమ-ఆస్తులతోపాటు తమ తమ బందుగుల ఆస్తియు తమతమకొఱకు తాకట్టు. ఒకళ్లొకళ్ల జుట్టులకు ముడి. ఈధనము తమ కొసఁగిన దొకానొక యదృష్ట దేవత. దానికి గవర్నమెంటు గార్డియన్ !

ఇటుమీఁద నింకొక వింత—వ్యవసాయ-పరిశోధన-క్షేత్రము! దీనికిఁగాను అహోబలుఁడు పదియెకరముల క్షేత్ర మిచ్చెను. దీనిలో నాలుగెకరములు చెట్లు వేసి క్రొత్తరకముల యెరువులతో పోషించి వాని పెరుగుతఱగులను క్రిమికీటకములను జాడ్యారోగ్యములను పరీక్షించుటకును, ఇంకొక నాలుగెకరముల ఖండములో పల్లపుసాగును విదేశదోహదముతో పెంచి పరీక్షించుటకును, మిగిలిన రెండెకరములను బీడుగా నుంచి అందు ఆఁబోతులను అచ్చుపోసి తిరుపతివేంకటేశ్వరులపేర విసర్జించుటకును ఏర్పాటు చేయఁబడెను.

ఈయేర్పా టెల్లరకును అక్కజము గొలిపెను. ఇరుగు పొరుగు ఊళ్ల వారికి ఆక్షేత్రము క్షేత్రమే యాయెను. ఆదారిని బోవునపుడు రైలుతలుపొకటియు మూయఁబడియుండలేదు. 'బసవశాల' అని వ్రాయఁబడిన బోర్డుమీఁది అక్షరములు అందఱను ఆకర్షించుచుండెను.

ఇంకొక తమాషా—చిత్రశాల. అతఁడు కొన్ని చిత్తరువులను సంపాదించెను. అవి యన్నియు 'మేము అనుకృతములము కాము' అని వాచారుచున్నటు లుండెను. అహోబలుఁడు చిత్రించిన పురుషచిత్రములు కొన్ని కలవు. అవి స్వతంత్రములు. వానిలోకొన్నిఁట ఆంధ్రోపాధ్యాయుఁడును, కొన్నిఁట పూర్ణచంద్రరావును మఱికొందఱు సహాధ్యాయులును గోచరించుచుందురు. స్త్రీ చిత్రములన్నిఁటికిని వసుమతి యధిదేవత.

స్త్రీలకును పురుషులకును ఆచిత్రశాల దేవాలయము లేని కొఱఁతను దీర్చెను.

ఇంకొకటి భజన మందిరము! దీనికి గ్రామమునందలి రైతు లందఱును సంకల్పశుద్ధిగా రాయి త్రోలిరి; సున్నము తెచ్చిరి; ఇసుక గొని వచ్చిరి; గానుగాడిరి. సున్నపు వెలయు, కట్టుకూలియు అహోబలునిది.

ఈ భజన మందిరమున జానపదులు తనను బరివేష్టింపఁగా మృదుమధురమగు కంఠముతో అహోబలుఁడు రామదాసు కీర్తనలను, తూము నరసింహదాసు కీర్తనలను, తరంగములను పాడి వారిచేత పాడించును.

ఆజట్టులో నొకఁడు మద్దెల నేర్చికొనెను. వాని జూచి మఱియొకఁడు నేర్చుకొనెను. అందఱును నేర్చికొనిరి. క్రమనియమములను పాటించి వారు సాధించిన దీ మద్దెలదరువులో ముక్తాయింపులు మూఁడు!

భజనమందిరమునం దహోబలుఁ డింకొక్కనాఁడు రామకార్యము సాధించిన వీరాంజనేయుఁ డగును. వెంటనే వసుమతి గుఱుతు దగులును.

అతఁడు వెంటనే అశ్రువులు రాల్చుచు శబరి యగును.

'ఒరేయ్! మన ఓబళంగారికే దేముఁడు కనఁబడతాఁడురా' అని బడిలోని బాలుఁడొకఁడు మఱియొకని చెవిలోఁ జెప్పెను. 'ఒరేయ్! ఆయనకు కనఁబడుతుంటే నేను చూసాను రా, అప్పుడే-ఆయన కళ్లంబటే—నీళ్లు కారతయ్' అని యతఁ డనును.

ఇటులు ఆఱువింతలతో ఆ గ్రామము ఆచ్ఛన్నమాయెను. ప్రతిమాటలో అహోబలుఁడు! ప్రతిచేతలో అహోబలుఁడు!

అహోబలునకు రుచింపనిదొక్క పుస్తక భాండాగారవ్యాపారము. మింజుమలె అతఁడొక పౌరాణికుని రావించెను. నాలుగు పుట్ల వడ్లు ఏర్పాటు చేసి ప్రతిరోజును రాత్రి-పురాణము చెప్పుటకు నియమించెను. అహోబలునకపు డాంధ్రోపాధ్యాయుఁడు గుఱుతువచ్చెను 'ఆతఁ డిపు డిది చూచి పోవుచోనా?' అని యనుకొనియెను.

గ్రామమునందు జన్మపట్టికకంటె మరణపట్టిక యెక్కుడగుటచే ఆసుపత్రి లేకపోవుటొక లోపమని యహోబలునకు కొలఁది నాళ్లలోనే తెలిసివచ్చెను. మందులు చేయుటకును, ఇచ్చుటకును శివలమల్లయ్యను నియోగించెను. దీని కేటేటను కళ్లమునకు కావడి ధాన్యము చొప్పున చందాలు వేయించెను.

ఈ ప్రయత్నబీజములన్నియు ఫలింపక ముందే కుక్కమూతిపిందెలు పడఁదొడఁగెను.

తపాలాకచేరీ ఒకయేఁడాదిపాటు తిన్నగా నడచెను. ఆయేఁడు పంతులుగారే పోస్టుమాస్టరు. బాలురే జవానులు. ఈరీతి కార్యాంతరప్రసక్తివలన గురుశిష్యులకు విద్యయెడ విసుకు తగ్గెను. రెండవయేఁడు టపాకు హావిస్సు లేదు. వచ్చునుత్తరము లేదు, పోవునుత్తరము లేదు. నక్పేటు లంతకన్న లేవు. మనియార్డరులు మంగళము. రిజస్టరులు రిత్త. వచ్చునవి వార్తాపత్రికలు. అవియు నొకటియో రెండో! కాన తపాలా యెత్తివేయుటకు ఆలోచన లారంభమాయెను.

రోడ్డు పడ్డతరువాత గ్రామమున నాలుగయిదు ఒంటియెద్దుబండ్లు వెలసెను. సివారులు పోవుటకు వానికి కిరాయి దొరకుచుండెను.

ఇంతలో కొలఁదినాళ్లలోనే జనరల్ రోడ్డుమీఁద సేనాప్రదర్శన మొకటి జరగెను. ఆయెడ ఆరోడ్డుమీఁదినుండి గ్రామపరిసరములకు పిరంగిబండ్లును, సేనలును వచ్చెను. గ్రామమునందలి ఆలకును, జేలకును కొంత చేటు కలిగెను. చిన్నచిన్న కంతలనుండి బిక్కుబిక్కుమని చూచిన ఆఁడువారికి ఆందోళనము కలిగెను. సైనికులు కొన్నిగంటలే మకాము చేసిరిగాని రోడ్డుధర్మమా యని

ఆయూరివారికి నేఁటివఱకు నాఁటిముచ్చట లతో గుండియ లవియుచుండును.

రోడ్డువలన దొంగలదాడి యొకటి కలుగఁదొడఁగె నని ప్రవీణులు నిశ్చయించిరి. ఏది యెటులున్నను ఏనేండ్లపదపట నది పక్కారోడ్డయి పోయెను.

సహకార-సంఘములో పుచ్చికొనినవారే గాని ఇచ్చిన పాపమునఁ బోయినవా రెవరును లేరు. ఆఱునెలలు, ఏడాది, రెండు, మూఁడేండ్లు దాఁటెను. సంఘమునకు వసూలు వట్టిదాయెను.

సారవంతము లయిన చేలు లోఁగడనే తాకట్టులలో నిఱికికొనియెను. మిగిలిన పొలములను కొనువా రెవరును లేరు.

మెంబరులలో కొందఱకు ఆస్తి లేదు. వారి జామీనుదారులకును లేదు. లేకున్నను వారిమాటయే ప్రమాణముగాఁ దీసికొని అహోబలుఁడు అప్పు పెట్టెను. వా రెన్నఁడును ఈయ మని అనరు. కాని యెన్నాళ్లకును వచ్చు దారిలేదు. పలుకుమాత్రము శిలాక్షరముగా నిలిచియుండెను.

ఈయప్పు తీర్చుటకుఁ గొందఱు క్రొత్త ఋణములఁ దెచ్చిరి. కాని అవి సంసారము క్రిందఁ బడెను.

దీని విముక్తికిఁగాను దీర్ఘ-వాయిదాలు ఏర్పాటు చేయఁబడెను.

వ్యవసాయ-పరిశోధన-క్షేత్ర మొకొక్కఁడేఁడెక్కినకొలఁది వహ్వా యనిపించెను. ఎన్నఁడును ఎఱుఁగని పంట! ఎకరమునకు నాలు గయిదుపుట్లు!

మావియంట్లు సపోటాలు వెర్రికాపు. ఒకొక్క మావిపండు సేర్లకొలఁది బరువు. సపోటా ముప్పదియయిదు తులములతూకము. వీని యెరువులకు వ్యయ మగుచుండెడి పదిరెట్లు!

ఆఁబోతులు నందులు! జాతియగుగోజాతి యుత్పన్నమాయెను. దానితో సంఘమునకు కొన్ని యప్పులు తీరునని యహోబలుఁ డనుకొనెను.

చిత్రశాలను చిన్నలును బెద్దలును రెండు నెలలు చిత్రముగాఁ జూచిపోయిరి. పిదప దాని గుమ్మమున గడ్డి మొలిచెను. కాని దానఁ గుమ్మరులకు లాభము కలిగెను. అందలి చిత్తరువులఁ జూచి కుమ్మరులు బంకమట్టితో అట్టి బొమ్మలను జేసి ఆవమునఁ గాల్చి తెచ్చి అహోబలునకుఁ జూపిరి. అవి నీగ్రోలవలె నుండెను. అహోబలుఁడు రంగులు తెచ్చి రంజిత మొనరించుట వారికి నేర్పెను. దానితో వారికి జీవిక యేర్పడెను.

కొందఱు ఒకొక్కనాఁడు వచ్చినను రాకున్నను, మద్దెల వాచుటకు 'మేముమే'మని తగవులాడి హస్తములనే మద్దెళ్లుగను దవడల మీఁద చేతులనే తాళములుగఁ జేసినను, స్వరములు ఖరస్వరము లయినను, పియానో స్వరము లయినను భజన మందిరము వలన భ్రంశ మేమియు కలుగలేదు.

భారతమున యుద్ధపర్వాంతమువఱకును పురాణము నిండోలగము. శాంతిపర్వ మారంభమాయెను. వినువారందఱును వెంట చిఱిచాఁపలను దెచ్చికొనఁ దొడఁగిరి. అహోబలుఁడెంత కట్టుదిట్టమగు శ్రోతయయినను పౌరాణికుఁడు మిగుల హాచంయ్యముఁ డయిపోయెను.

ఆసుపత్రిలో ఆసవము లంత మెుందెను. అరిష్టములు ఆఖరాయెను. ఆనందభైరవి అపరూపము. పైత్యాంతకమునకు పస్తు. లేహ్యములు లేవు. చేఁదుమందులు చెక్కుచెదర లేదు.

గ్రామస్థులు మొదటియేఁడు వడ్లిచ్చిరి. రెండవయేఁడు బకాయిపెట్టిరి. మూఁడవయేఁడు మూల్గిరి. నాలుగవయేఁడు నాస్తి చెప్పిరి. ఆసుపత్రి బరువంతయును అహోబలునిమీఁదనే విఱుచుకొనిపడెను.

౧౫

వీరవెంకమ్మ పెత్తనమునకుఁ బోయెను. గృహమెల్ల రహస్యములు చెప్పుటకు చెవులు కొఱుకుచున్నటు లుండెను.

అహోబలుఁడు కిటికీ దేఖలు మూసివయిచెను. కలమును కాకితమును బట్టుకొని కూరుచుండెను.

'మా రెండు పొట్టలకును లేక మఱియొక పొట్టకును ఈయున్న యాస్తి చాలదా? మూఁడుపుట్ల వడ్లు మాకుఁ జాలు—పొట్టకుపుట్టెఁడు. ఇఁక నాకు పొగపులతో పని లేదుగదా' అని అనుకొనెను.

కొంచెమునే పూరకుండి 'పై పొట్టలకు పై ఖర్చు?' అనుకొనెను. అతఁ డాలోచించుచు నాలోచించుచు మెలమెల్లగా నిటులు పద్దులు వ్రాయఁదొడఁగెను.—

(శ్రీ)రామ

నేయి	నెలకు	3	వీ	౯-౦-౦
నూనె	,,	౧	,,	౧-౦-౦
కందులు	,,	3	మా	౧-౦-౦
పెసలు	,,	౧	,,	౧-౦-౦
మినుములు	,,	౧	,,	౧-౮-౦
ఉప్పు	,,	౧	,,	౦-౪-౦
మిర్చి	,,	౧	వీ	౦-౮-౦
చింతపండు	,,	౨	,,	౦-౮-౦
ఆవ, జీర, మెంతి	,,			౧-౦-౦
నిప్పుపెట్టెలు	,,			౦-౨-౦
తలంటు సామగ్రి	,,			౧-౦-౦
దీపసామగ్రి	,,			౧-౦-౦
విస్తళ్లు	,,	౨	కట్టలు	౦-౧౦-౦
చాకల	,,			౧-౦-౦
మంగల	,,			౦-౮-౦
దాసి	,,			౪-౦-౦
చిల్లరమల్లరలు	,,			౧-౦-౦
				౨౫-౦-౦

'వెరసి పాతికెరూపాయలు. పండ్రెండు పాతికెలు = మున్నూఱు. సంవత్సరమునకు మూఁడుపుట్ల వడ్లును మున్నూఱు రూకలును

ఉన్నవో కొల్ల. ఇపుడు నాలుగుపుట్ల ధాన్యమునకు ఢోకా లేదు. శిస్తులు మున్నూటికి పదియో యిరువదియో యెక్కుడే వచ్చును. కొల్లోకొల్ల,' అని యనుకొని కొంచెము సేపాలోచించెను.

'వసుమతి భరణమునకు దావావేయుచో ఎటులు?' అను ప్రశ్న అతని మతికి గాఢముగాఁ దాఁకెను. తలక్రిందఁ జేయిడుకొని పడుకొని ఆకాశమువంక నొక పావుగంట సేపదేపనిగా చూడఁదొడఁగెను.

'వసుమతి యీపాడుపని చేయఁజాలదు.' అని దృఢముగాఁ బలుకుచు లేచి కూరుచుండెను.

కొంచెముసే పతఁడు కనుల బిగియఁబట్టి చూపు నిలిపి కూరుచుండి 'చదివికొనిన యాఁడుది భరణముకొఱకు దావా వేయకుండఁ గూరుచుండఁజాలదు.' అని యనుకొని మరల వెలకిలఁ బండుకొనియెను. కొంచెము సేపు కుడిప్రక్క మీఁదను, కొంచెముసే పెడమప్రక్క మీఁదను ఆనుకొని పిదప మోచేతిని తలాఁపిగాఁ జేసికొని ఆకసముదెసఁ జూచుచుఁ బండుకొనెను.

తమయూర టపాకచేరీ తఱలిపోవుటచే తపాజవాను పొరుగూరినుండి యిపుడు రావలయును. మూఁడునెలల కొకఁడు మాఱుచుండుటచే ఎల్లపుడును క్రొత్తరోగమే. ఇపుడొక క్రొత్తవాఁడువచ్చి 'అహోబలుఁడుగారెచట, అహోబలుఁడుగారెచట?' అని అఱచుచు అహోబలుని యాలోచనలను అట్టిట్టొనరించెను. బిడాయించిన తలుపులను దెఱచి అహోబలుఁడు హడావడిగా అరుఁగుమీఁదికి వచ్చెను. టపావాఁడొక కవరును, కొన్ని వార్తాపత్రికలును ఇచ్చి వెళ్లిపోయెను. అహోబలుఁడు వానిని దీసికొని తలుపులు మూసికొని యథాస్థానమునఁ గూరుచుండి మునిముందర కవరు విప్పెను. వసుమతి చీటి.

తలక్రిందుగా చేతికి అందిన ఆచీటిని తలక్రిందుగాఁ ద్రిప్పెను. అది క్రిందఁ బడెను. అతఁడు చేకొనెను. అడ్డముగా వచ్చెను. తొట్రుపాటును, తొందరను అడఁచికొని చీటిని విదిలించి తుదకు తలబట్టకొని గబగబ చదివికొనెను.

'ఇంటర్మీడియేటుతో ఇల్లు వగైరాలు చెల్లెను. నానగ కట్టుతోడను, అమ్మనగ కట్టుతోడను, ట్యూషనులతోడను మెడికల్ కాలేజిలో మూఁడుపాళ్లు ముగించితిని. సంతత కృషిచే కొంచెము జబ్బుపడితిని. ఈయేఁడు మీ సాయముతక్క వేఱుపాయము లేదు.'

అహోబలుఁడు రెండు మూఁడుసారులు చదివి ఉత్తరమును మడఁచి 'దావాకు ఇదియే నాంది' అని యనుకొనెను. 'రిజస్టరు నోటీసు వచ్చినపిదపనే దీనిసంగతి యాలోచింతము' అని యనుకొని దానిని ఇనుపపెట్టెలోఁ బెట్టి బీగము వయిచెను.

వీరవెంకమ్మ కొలఁదిరోజులలో నేకొడుకు కవళికను గమనించెను. మెలమెల్లగా పునర్వి

వాహ ప్రస్తావమునకు గణేశపూజ చేసెను. అందుల కెన్నఁడును అభిముఖుఁడుకాని అహోబిలుఁడు ఇపుడిపుడు తలవాల్చి వినీవిననటులు వినఁదొడఁగెను.

అచట వసుమతికి నేఁటివఱకును విశేష చింత కలుగలేదు. తన కొక కూఁతు రున్నదనియు సోమమ్మ యనుకొనలేదు.

వసుమతి ఇంటర్మీడియేటు చదివి మెడికల్ కాలేజీలో ముప్పాతికెపాలు దాఁటువఱకును ఈగతిగనే నడచెను. ఇప్పటికి ఉన్నదంతయు సర్వమంగళమయి తల్లిబిడ్డలు మిగిలిరి.

గంజాముజిల్లాలో హెల్త్ ఆఫీసరుగా పని చేయుచున్న వాసుదేవరావు నడుమ నడుమ రాధను బంపి సోమమ్మవసుమతుల యోగక్షేమము లారయుచుండెను. రాధవచ్చి యీతూరి ఇటులు చెప్పెను: ‘వసుమతి మెడ బోసిపోయెను. ముక్కుదూలమున కిరుతట్టుల గాసులైట్లవలె నున్న బేసరి అర్ధచంద్రులు రెండును ఆఱిపోయి ముక్కుతూములే మిగిలెను. చేతులకు గాజుల అఱువల్లుమాత్రము శేషించెను. వసుమతి యిపుడు పుట్టినపిల్లవలె నున్నది. శిష్టుల యింటిలోవలె కుండలో వంటకము. నన్నుఁ జూచి కూరలు ఇంటిని తొంగి చూచినటు లున్నవి.’

అక్కఱ కలిగినపుడు తన సాయమును తప్పక వసుమతి కోరు నని వాసుదేవరావు తలఁచి యుండెనుగాని అట్టి యాచూకి యావంతయు నగపడకపోవుటచే వసుమతి యెంత యభిమానధనయో యిపు డతనికిఁ దెలిసి వచ్చెను. వెంటనే నూఱురూపాయలు మనియార్డరు చేసెను.

‘అమ్మా! నాకొఱకు వాసు నూఱు రూపాయలు మనియార్డరు చేసినాఁడు’ అని వసుమతి యొకనాఁడు తల్లికిఁ జెప్పెను. సోమమ్మకనులలో ఆనందబాష్పము లుదయించెను. కొంచెమాలోచించి యిటు లనెను: ‘కూఁతురు దర్జీ దగుచో తల్లియు అయినటులే. రేపటి నుండి నాకుఁగూడఁ గొన్ని దుస్తులు కుట్టుటకుఁ బట్టుకొనిరమ్ము. ఈ కొలఁది కాలమును గూడ ఇటులనే యీఁదుదము.’

వసుమతి తల యూఁపి మనియార్డరు తిరుగఁగొట్టుట దురుసుగా నుండునని పుచ్చికొని ఆనూఱురూపాయలను భద్రపఱిచెను. నాఁ డేకాదశి. ఆనాఁ డింట నూకలు లేవు. అంగడిలో అప్పు. తల్లికి నిట్టుపాసము. తల్లి దుఃఖమునే పాథేయముగాఁ గొని వసుమతి కాలేజికి ట్రామెక్కెను.

వసుమతి రూపమును సౌకుమార్యమును, స్వరసౌభాగ్యమును శ్రవ్యతను, గనిపట్టు మన్న సినీమాడైరెక్టరొకఁ డానాఁడా సమయమున మోటారులోఁ బోవుచు వసుమతిని జూచెను. అతఁడు ట్రామును వెంబడించి వసుమతి మెడికల్ కాలేజికి వెళ్లుట కనుఁగొనియెను. అతఁడు ప్రిన్సిపాలుతో మాటాడి వేఱొక పనిమీఁద వెళ్లిపోయెను.

వసుమతి సాయంకాల మింటికి వచ్చు సరికి నవుక రొకఁ డొక యుత్తరము తెచ్చి యిచ్చెను. సినీమాకు వేషధారణ మొనరించు నెడల ఇపుడు నెలకు మున్నూఱు రూకలు ఈయఁబడుననియు, ముందుముందు పదియేనువందలవఱకు వృద్ధిచేయఁబడు ననియు దాని సారాంశము.

పావు సేరునూకలకు కఱవుగా నున్న పుడు మూఁడువందల జీతము! దీనితో వసుమతి కొంచె మాందోళనము చెందెను. కొంతవడికి— 'ఎటులు వచ్చెను? అనునది అంతగా ఆలోచనీయము కాదుగాని-ఎటులు బ్రతికెను? అనునది ఆలోచనీయము' అని యనుకొనియెను. పిదప ఈ సమాచారము తల్లికిఁ జెప్పకుండఁగనే యిటులు ప్రత్యుత్తరించెను. 'తమకు ధన్యవాదములు. మీ రింకొకరికొఱకు ప్రయత్నించుకొనవచ్చును.'

నవుకరు నిర్గమించెను. చూపు ఆనిన మేఱకును వానిని జూచి నిట్టూర్చెను. పిదప బదులుకొఱకు బయలుదేఱెను.

చెదురుచు బెదురుచు ముందర కోమటి దుకాణముకడకు వెళ్లెను. అప్పు తీర్పనిదే అరువు పుట్టదని యతఁడు నిష్కర్షగాఁ దెలిపెను.

గత వత్సరము తా నొక జమీందారు సోదరికి ట్యూషను చెప్పియుండెను. వసుమతి యిపు డాగౌరవమును త్రాకట్టు పెట్టఁదలఁచెను. సూటిగా అతనియింటి కేఁగెను.

జమీందారు పిన్నవాఁడు. చదువు సందె లెఱిఁగినవాఁడు. 'ఎటికెట్' తెలిసినవాఁడు. అతఁడు మరియాదగా వసుమతి నాహ్వానించెను. వసుమతి తనస్థితిగతు లన్నియుఁ దెల్పుకొని యిరువదిరూకలు అప్పు కోరెను. అతఁడు చిఱునగవుతో 'జవానుచేతి కిచ్చి మీ వెనువెనుకనే పంపఁగలను' అనియెను. వసుమతి సెలవుగొనెను.

ఆమె యింటికేఁగి కూరుచున్న మఱునిముసముననే జవాను ఒక కవ రొసఁగి వెళ్లిపోయెను. వసుమతియు వెంటనే లేచి బియ్యము కొనుట కంగడికి పోయి కవరు విప్పెను— నూఱురూపాయల నోటు!

వసుమతి శరీరము కంపించెను. ఆమె కొంచె మాలోచించి తుదకు మార్చి అప్పుతీర్చి కావలసిన సంభారమును కొని యింటికి మరలెను. నాలుగునాళ్లు నడచినపిదప వాసుదేవరావు పంపిన నూఱురూపాయలు తీసికొని జమీందారుకడకు వెళ్లెను. ఆమెను జూచుచునే అతఁ డిటులనెను: 'మొన్న తక్కువగా నుండుటచే కొలఁదిగాఁ బంపితిని. నేడు—'

'అయ్యా! అక్కఱలేదు. తమకు చెల్లించుటకే వచ్చితిని. మీయుపకారము స్మరించుకొందును' అని వసుమతి నూఱురూపాయలును ఎదుట నిడెను.

అతఁడు చాల నసంతుష్టుఁ డాయెను. అయినను తుద కతనికి పుచ్చుకొనక తప్పలేదు.

ఆమఱురోజు కాలేజీకి సెలవు. వసుమతి ఆనాఁడు ఆవీథిలో మరియాదగల కుటుంబముల నన్నిఁటిని గాలించి ఒకబట్టల మోపిండెకిఁ దీసికొని వచ్చుచుండెను. సహాధ్యాయి లిలీయను నామె యామె కెదురుపడి యిటులనియెను—

'చాకితయా?'

'కాదు. దర్జీ.'

రాత్రులందు కుట్టుపని పెట్టుకొనుటచే వసుమతి కిపు డలంకారము లేకున్నను కనులకు అలంకారములు పెట్టుకొనవలసివచ్చెను. మైక్రాస్కోపుతో ఆమె చేయవలసిన పరిశోధనములు కొన్ని దాన మానవలసివచ్చెను. దర్జీపని దర్జాగా నున్నను కనులను బలిగోరుటచే కొన్నాళ్లకే దానిని విడనాడెను. అటుపిమ్మట శ్రోత్రియు లగు అఱవవారియిండ్ల మడిబట్ట లాఱవేయు పనిని సంపాదించెను. కొన్నాళ్లు అది లాభించెనుగాని వసుమతి తెలుఁగు దని తెలియుటచేత ఆమె వారిమడికిఁ గాకపోయెను. ఇంతియకాక యామె కన్య. కన్య మడియా? దానితో ఆమె కాపని యూడెను.

ఆనాఁ డామె అతిగ్లానితో కాలేజీకి వెళ్లెను. మైక్రాస్కోపుతో పరిశోధన చేయుచుండఁగా శోషచే పడిపోయెను. ఆమెతో పాటు పరిశోధనలో నున్న మేరీయను ఆంగ్లో ఇండియన్ స్త్రీ యొకతెయు మఱి యిరువురును చక్కఁగా ఉపచరించిరి. వడిగానే వసుమతి కోలుకొనెను. కొంచెమునే పయినపిదప మేరీ యిటు లనెను:—'ఇంగ్లీషువారి అంగడులలో పని సంపాదించుట మేలు. సాయంకాల మయిదు గంటలనుండి రేయి తొమ్మిది గంటలదాఁక చల్లని పని. మంచి డ్రెస్సు, మంచి టాయ్‌లెట్టు దొరుకును. టర్కిష్ బాత్ ఉచితము. జీత మేఁబదికిఁ దగ్గదు. నే నిపుడు నూటపదిలో నుండి చదువుకొనుచున్నాను.'

ఇంకొకతె యిటు లనెను: 'అంగళ్లలో పని దొరకవచ్చును, దొరకకయుఁ బోవచ్చును. హోటళ్లలో అప్లికేషనే తరవాయి. స్నాన భోజనములు ఉచితము. వలయుచో శయ్యగూడ దొరకించుకొనవచ్చును. నాచెల్లె లొకతె తొంబదిలోనుండి చదువుచున్నది.'

'కాదు కాదు. వసుమతి నైటింగేల్. ముఖము సూదంటురాయి. ఈమె పాటకును, ఆటకును పుట్టి మాయమందులలో పడిపోయినది. ఆపెరాకు ప్రయత్నించుచో లక్షలు మూటకట్టవచ్చును.' అని వేఱొకతె యనెను.

వసుమతి వినివిని యిటు లనెను—'వాసుదేవరావును మీ రంద ఱెఱుఁగుదురుగదా!'

'బరంపురములో నిపుడు హెల్త్ ఆఫీసరా?'

'ఆఁ. అతఁడు మాయన్న.'

'అగుచో మూటలు మోయనేల? ఉపవాసము లేల?' అని లిలీ యనెను.

'నాఁటి కతఁడింకను కాలు నిలఁద్రొక్కుకొనలేదు. ఇటుముందతనిసాయము లభింపఁగలదు' అని వసుమతి అనెను.

అందఱి మొగములందును సంశయము ప్రతిఫలింపఁగా ఆనాఁటి సంభాషణ మంతమొందెను. ఈసంభాషణమునకు ఫలముగా పదిరోజులలో వాసుదేవరావు చెన్నపట్టణము చేరెను. వసుమతి కాలేజినుండి ఇంటికివచ్చి ఇక్కట్టునఁ బడెను. ఇల్లంతయు తనరహస్యమును బయటఁబెట్టుచుండెను. అతనికిఁ బెట్టఁదగిన ఆహారపదార్థ మిల్లె. ఇంట నున్నది, పరబ్రహ్మము—ఏనుఁగులు తిను బియ్యమును, త్రిమూర్తులును——ఉప్పు, చింతపండు, మిర్చి.

వసుమతి మార్కెటుకుఁ బోవ సిద్ధపడుచుండఁగా కనిపట్టి వాసుదేవరా వామె నాఁపి, 'బాబయ్యగారి హయామునుండియు మార్కెటుపని నాది' అని తాను వెళ్లెను. ఆఱునెలలకు సరిపడు సామగ్రిని బండిమీఁద త్రోలించుకొని వచ్చెను.

'రేపు సంతర్పణ మేమేని తలపెట్టితివా?' అని సోమమ్మ యనెను.

'మా అమ్మ కాఁడుపుట్టువు లేని లోటు వసుమతితోఁ దీఱెను. మీకు మగపుట్టువు లేని లోటు నాతోఁ దీఱదా? పిన్నమ్మగారూ!' అని వాసుదేవరా వనెను. సోమమ్మ కనులలోని వాత్సల్యధారయే ప్రత్యుత్తర మాయెను.

'పద్దు ఎంతయినది?' అని వసుమతి యడిగెను.

'శత్రువు నడిగినటు లడుగుచున్నావే?' అని వాసుదేవరా వనెను.

'కాదు వాసూ! నేఁటినుండి ఆఱునెలల వఱకు నాకొక నోము న్నది. దాని ఫలమును రాధకు త్యాగము చేసితిని.' అని వసుమతి యనెను.

వాసుదేవరావు నిర్ఘాంతపోయి నిలువఁబడెను. (సశేషము.)

మా వ్యాసకర్తలకు

వ్యాసములు సంపూర్ణముగ చిన్నసైజు కాగితములపై ఒకవైపున మాత్రమే విడిఅక్షరములతో బంతులు దూరదూరముగా, దిద్దుబాట్లు లేకుండ, తిన్నగా వ్రాసి, వర్ణక్రమమునను తప్పులు లేకుండ చూచుకొని పంప వేడికోలు. లేకున్న ముద్రణకార్యములయందు మిగుల కష్టము కలుగుటయే కాక తప్పులుకూడ నిలిచిపోవునని మనవి. ప్రకటింపనివ్యాసముల తమకు త్రిప్పిపంపుటకయి తపాలుబిళ్లలు పంపవలయును.

సంపాదకుడు, 'భారతి'.